

Голгота интернирања у Канади за време Првог светског рата

српска
голгота

Добро вече свима. Желим одмах на почетку да се захвалим др Радмиру Батурану који ме је замолио да напишем чланак за овај број “Људи говоре” о интернирању у Канади за време и одмах после Првог светског рата. Исто желим да захвалим члановима уредништва часописа који су подржали његов предлог. Мени је лично задовољство и част да сам могла на један скроман начин да упознам читаоце са овом трагичном и непознатом темом. Пре осам година сам почела да говорим и пишем о интернирању у Канади, преко Радио Шумадије и “Гласа канадских Срба”. Радужем се да људи сада полако сазнају о овој болној и изгубљеној епизоди у канадској историји.

“Сећање” и “памћење” су важни појмови за човечанство и ни су везани само за светске догађаје, као што је “велики рат”, већ су део нас, наших предака, наше крви, наших наследника. Сећање и памћење су спојени са традицијом, обичајима, славама, смрћу, успехом, све што треба да преносимо са колена на колена. То нам је дужност пред Богом. Зато се на сахранама молимо “вечнаја памјат” – вечан спомен, вечно памћење. Кад памтимо, како нас молитва учи, сазнајемо ко смо били, ко смо сада и куда идемо у будућности.

Прошао је 24. март, долазе 10. април, 28. јуни, 4. август – значајни датуми у српској историји због којих су генерације наших предака изгубили своје животе и своје гласове. Не смемо да их заборавимо, јер су жртвовани само зато што су Срби, било то у Београду, на Косову, на албанским гудурама, у Босни, у Јасеновцу и околини Вргиног Моста, у овој земљи или ма где у свету. Ако их се ми не сећамо, ко ће? Ако ми не проговоримо у њихову одбрану, ко ће? Зато сам прихватила да се придружим “сећању на Српску голготу” у овом броју часописа, јер ми је дало прилику да допринесем “препороду сећања” на оне који су заборављени и скоро избрисани из историје и људског памћења.

Прошле године, у целом свету, особито у Европи, организована су комеморације “великог рата”, сећања на страхоте тог времена. Српски народ доживео је катаклизмичку трагедију губитком 27 одсто становништва у том рату, што од болести, што од убистава – највећи проценат од свих народа, поред медијског понижавања, политичара и Аустроугарске империје, која је објавила злонамеру против Србије, не само да је победи него да је уништи, да је избрише са карте света, да јој више не постоји траг.

Док су се те страхоте дешавале на тлу старог континента, болна трагедија се дешавала у далекој Канади где су се наши људи почели да настављају почетком 20. века. Ти први имигранти били су радници са мало школе, били су добри честити људи који су тешког срца напустили своја огњишта и вољене породице трагајући за бољим животом у страном свету. Прича о неправди учињеној њима, директно везана за догађаје у Европи, није ушла у светске комеморације. Шта то значи? Значи да су били заборављени по други пут. За време Канадске прве операције интернирања од 1914. до две године после примирја, на хиљаде мушкараца, жена и деце били су жигосани као “непријатељски странци”. Мушкарци су били хапшени, форсирани на тежак рад у пустињи, цензурирани, породице лишене мало богатства и имовине које су стекли, све само због државе и народа из којег су дошли. Ова трагедија је била заборављена година, све док канадски професор украјинског порекла, др Љубомир Лучиук, није случајно дошао до знања о томе пре 37 година. Од тада, украјинска заједница лобирала је две деценије док канадска влада није пристала да створи Фонд за комеморативне, културне и научне пројекте које ће подсећати Канађане на ову болну епизоду. Госпођа Мару Манко Хаскет, која је последња преживела логор у северном Квебеку, где је и рођена, задужила нас је да не заборавимо шта се десило свима њима. Задужила нас је на сећање, на успомену, на памћење.

Канада је увек имала разноврсну демографију која је званично усвојена кад је премијер Пјер Трудо увео политику мултикултурализма 1971. године. Културни плурализам постао је срж нашег националног идентитета чији је циљ био да спроведе адаптацију, одржавање матерњих језика и култура, као и равноправност и укључивост имиграната у свим пољима канадског друштва. Канадска имиграциона политика од 1891. до 1914. позивала је људе из источне Европе да развију ову огромну и плодну земљу. Врата су била широм отворена!

Кад су новодошли стигли на канадску обалу, регистровани су као Аустријанци, Аустроугари, Отомани или Турци. Њихово етничко порекло није уведено. Ова нетачност би их скупо коштала само неколико година касније када је Канада ушла у рат 4. августа 1914. против Аустроугарске и Отоманске империје. У исто време, Канада је била савезник Србије и Црне Горе. Поред тога, Канада је слала медицинско особље да помогне малу нападјену Србију. Значи да су се Срби нашли у дихотомној ситуацији – с једне стране Срби из Србије и Црне Горе су сматрани савезницима, а с друге стране Срби из западних крајева су сматрани непријатељским странцима. Ниједна друга заједница није се нашла у истом положају.

Закон “Ратне мере” који је ступио на снагу 22. августа 1914. године одузео је свима сва цивилна права, али је био уперен против непријатељских странаца. Овај закон је уведен три пута у канад-

ској историји: 1914, 1939. и 1970. Влада је одмах наредила хапшење и интернирање око 8.500 Аустроугара и неких Отомана: значи Украјинаца, Срба, Ромуна, Руса, Јевреја, Јермена, Бугара, Италијана, Мађара, Немаца, Аустријанаца, Пољака, Хрвата, Чеха, Словака, Курда и других. Још 80.000 су били обавезни да се редовно јављају полицији и поред тога што су неки већ били држављани Канаде. Одведени су у 24 логора у канадској пустињи, два су била породична логора. Осуђени су на тежак рад; чамили су у бедним баракама у сибирској хладноћи до 1920. године. Кад су ослобођени, изашли су огорчени и сломљени – физички и психички.

српска
голгота

Поред тог страшног и свеобухватног закона, тзв. непријатељски странци били су демонизирани у медијима, од комшија и неких политичара који су ишли толико далеко да их упореде са стоком. Додатно томе, нађено је званично писмо канадске владе у коме је дато наређење за уништавање архива о интернирању, што је олакшало заборав. Вилфрид Лорије (Sir Wilfrid Laurier), премијер Канаде у предратном времену, показао се правим државником кад је изјавио: “Ако ми уништимо обећање које смо дали имигрантима када смо их позивали да дођу да живе међу нама, ако покажемо неповерење, онда се бринем за будућност ове земље.”

Можете само замислити како је било тешко интернирцима и њиховим породицама који су остали без ичега, одсечени од хранитеља, без знања језика, без осигурања, без запослења. Очајне Украјинке у Калгарију су објавиле писмо у новинама у коме питају власти: “Лишили сте нас оно малог што смо створили, све сте нам одузели, и како сада да хранимо децу, да ли да се определимо за најстарију професију?”

У то време Канада је била нова земља у којој су живели највише Енглези и Французи. Имигранти из источне Европе су их зачудили са страним језицима, обичајима, понашањем. Кад је рат избио, Канада се уплашила и хтела је за заштити своју унутрашњу сигурност. Чак су енглески и амерички дипломати писали да су мере које је Канада изабрала много сурове. Канада је госто-примљива земља и данас се то не би десило јер је закон “Ратне мере” укинут.

1987. године Украјинске организације су започеле кампању да убеди канадску владу да призна прво интернирање. Тек 2008. Године, 20 година касније, потписан је уговор и створен је Канадски фонд за признавање интернирања за време Првог светског рата, чији је мандат био да подржи комеморативне, културне и просветне пројекте. Фонд додељује стипендије за озбиљан просветни и културни рад на овом пољу. Фонд надгледа Задужбински савет, који се састоји од три Украјинаца и изабраних представника три афектиране заједнице. Имала сам част ме Шевченко фондација преко канадске владе именује да представљам Србе у овом Савету у име Српске народне одбране у Канади (Serbian National Shield of Canada) која је имала историјску улогу у ослобађању српских интернираца.

Питате се, шта је била улога Српске народне одбране у Канади. Док Украјинци истражују њихове и друге интернирце већ 30 година, Срби су тек започели овај озбиљан рад. До сада оно мало што знамо је ово: У то време већ је било око 100.000 Украјинаца у Канади. Према пописима тог времена, Срба је било најмање 2.500 али не знамо тачан број због погрешне регистрације и што су нека презимена иста међу Хрватима. Док се то не реши, није могуће знати број Срба ни српских интернираца. Оно што данас знамо о Србима потиче из четири извора: од евиденције коју је крајем тридесетих година оставио Божидар Марковић у чланцима “Гласу Канаде”, касније “Гласу канадских Срба”; из књиге његове ћерке Олге Марковић; од Украјинаца; и сада од истраживачког рада канадског професора српско-ромунског порекла, др Марина Мандреша који потврђује имена, и у архивским документима проналази огромну улогу Одбране.

У своје време Божидар Марковић је био један од оснивача и председник Српске народне одбране, власник и уредник “Гласа Канаде” и “Гласа канадских Срба”, дугогодишњи председник цркве Светог Саве на Ривер улици у Торонту и један од оснивача Радио Шумадије. Имао је директну историјску везу са нашим интернирцима. Године 1919. конзул Краљевине Србије Антун Сеферовић, послао је Марковића у логор Капускасинг у северном Онтарију. У име Српске народне одбране у Канади, Марковић је интервјуисао неколико стотина Срба. Описао је како су многи плакали као бебе кад су исповедали своју патњу и неправду коју су доживели. Интересантна је чињеница да су чланске карте Одбране потврдиле њихову идентификацију и лојалност Канади и убрзале њихово ослобађање. За два дана Марковић је ослободио близу 300 српских интернираца. Нађени су подаци и о улози Српске народне одбране у хуманитарном раду тог времена и у Српској војној мисији где су чланови Одбране, Божидар Марковић и Шпиро Хуталаровић, били представници.

Кад канадске и светске комеморације нису споменуле канадско интернирање, Задужбински савет и Украјинци били су иницијатори комеморације у петак 22. августа 2014. поводом стогодишњице увођења закона “Ратне мере”. Пројект је носио име “Пројект ЦТО”. Шта је учињено? Стотину спомен плоча су откривене у 59 градова преко целе Канаде. Тачно у 11 сати у свакој временској зони плоче су званично откривене, што је створило национални “талас сећања” целог дана од источне до западне обале. Украјинци су добили највећи број плоча, а све друге етничке заједнице добиле су од једне до три. Срби су добили две плоче.

Задужбински савет ме је задужио да координирам комеморације у српској заједници. Две града која су симболично везана за ову историју пристала су да учествују – Виндзор и Нијагара. Формирани су радни комитети. У оба места одржана су по два предавања која су упознала публику са овом трагедијом. У Виндзору, дугогодишњем седишту Српске народне одбране и “Гласа канад-

ских Срба”, плочу су открили у Музеју српског наслеђа представници Одбране, а састављена је и сјајна изложба која је добила похвале Онтаријског министарства културе. Пуна четири месеца, чланови Музеја представљали су ову тему канадским посетиоцима. Чак су одржали часове за српску децу! Избор Нијагаре за другу комеморативну плочу био је двоструко значајан. Нијагара је везана за Српску народну одбрану преко Српског дана, и ту живе потомци првог српског интернирца кога је др Мандреш потврдио и нашао му гроб – а то је Никола Јерић, деда стриц Дјорђа Јерића, познатог бизнисмена. Ни породица Јерић није знала за њега. Спомен плоча је намештена на камену при улазу цркве Светог Ђорђа, да је сви виде и да се сећају.

српска
голгота

И на крају да се вратимо на појам “сећања”. У оба града, 22. августа 2014, по први пут у сто година очитане су молитве у сећање на јадне људе који су се намучили и били скоро избрисани из памћења. Тог дана је створен “ланац сећања” преко географског простора Канаде. Још је потребно да се створи ланац сећања преко генерација, јер памћење, као и језик, чува идентитет и континуитет једног народа. Угледајмо се на Јевреје, Украјинце и Јермене. Нико нас Србе неће спасити од заборавља ако ми то сами не учинимо ради наших жртава, наших очева и потомака и ради молитве која нас учи да треба да је покојницима “вечан спомен.”

*Говор Драге Драгашевић на промоцији часописа “Људи говоре”
28. марта 2015. у Торонту*